

A poétika mint az irodalomtörténet provokációja

Az irodalom történeti jellegű vizsgálódásait viszonylag kevésbé határozzák meg a különböző poétikai szempontokra épülő megközelítésmódok. Amikor ugyanis a történetiség feltételeiről mint metodológiai alapról esik szó, általában az episztémé különböző megnyilvánulási formáit hívják segítségül az értelmezők. Az episztémék korszakjelölő szerepét azonban sok esetben azok a tematikus struktúrák szervezik, amelyek különböző fogalmak konfigurációjaként kelnek életre, teret adva ezáltal különféle diskurzusok együttesének olyan típusú kontaminációjára, ahol a szölamok jelentésteremtő szerepe fontos ugyan, de mégis figyelmen kívül hagyja a struktúrán kívül eső, lehetséges viszonylatokat. (1)

M agának a történetiségnek a(z) egyszerre antropológiai indíttatású és az embertől való objektív distanciálást szorgalmazó) koncepciója sem támasztja alá mindenkor azt a – jelen diskurzusban fontosnak látszó – követelményt, miszerint nemcsak tematikus, hanem morfológiai szempontok szerint is megvalósítható egy történelmi út leírása. A „történelem poétikájá”-nak (2) gondolata viszont már olyan kérdésirányokat tesz láthatóvá, amelyeknek követése ugyan nem helyettesítheti, de mindenképpen árnyalhatja a már meglévő szempontok szerint formálódó irodalomtörténeti megközelítéseket is.

Kabdebó Lóránt új könyvében mintha ennek igényével lépne fel: a modernség korának líráját és prózáját olyan poétikai paradigma felállításával közelíti meg, amelyben (a líránál) a „hagyományos versbeszéd helyett az ön- és világértelmezést »körülbeszélésben« megvalósító, a személyiséget valamely másikkal valamiről folytatott beszéddel kifejező, a bármilyen szövegben mindig is meglévő poétikai dialogicitást előhozó és kiemelő – sőt versszerző erővé avató – gyakorlat alakul”, (3) illetve ahol (a prózát tekintve) „a történet és a jellem korábbi meghatározóiként való hangsúlyozásával szemben az alkotói tudatban a szöveg grammatikai és mitikus felépítettsége válik meghatározóvá, az alkotóelemek – művön belüli és kívüli – minél teljesebb átjárhatóságának megalapozottságával”. (4) Ennek a szemléletmódnak a dialo-

gikus poétikai paradigma felállításával azután olyan lehetőségei nyílnak a modernség második hullámának körvonalazására, amely alapján mintegy eldönthetővé válik a szerző által kiemelt alkotók korszakos jelentősége, illetve hovatartozása.

Kabdebó fogalma nem esetleges: adekvát irodalomtörténeti megfigyelésekre épül, nagy hatású *Szabó Lőrinc*-kutatások eredményeire, a korszak alapos filológiai ismeretére, illetve egy irodalomtörténeti konferenciasorozat *sensus communis*ára is. (5) Nem vitatható el tehát az a megoldás, ahogyan kérdéseket intéz a paradigmát beteljesíteni látszó szerzőkhöz, hiszen még a világirodalmi kontextus (*Yeats, Rilke, Pound, Benn*) jelenléte és a filozófiai diskurzussal vont párhuzamok is megerősíteni igyekeznek ezt az álláspontot. Erényeinek felsorolása helyett azonban inkább e megközelítésmód olyan veszélyeire hívnám fel a figyelmet, amelyek bár nem érvénytelenítik a poétikai alapokon nyugvó irodalomtörténeti kísérletről fentebb mondott elismerő vélelmezést, mégis felmutatják annak alapvető bizonytalanságait.

Túl annak a *Paul de Man*-i figyelmeztetésnek az érvényességi körén, amely szerint hermeneutika és történelem, valamint poétika és retorika között átjárhatatlan didaktikus (s ezáltal ismeretelméleti) szakadék húzódik, (6) a poétikai szemléletű irodalomtörténet előfeltevései nem vezetnek természetlen paradoxonhoz. Kabdebó Lóránt olvasási módszerei azonban éppen e két terü-

let határáig jutnak csak el, megalapozva, ámde ki nem szélesítve az újszerűség igényével jelentkező paradigma horizontját. Amikor ugyanis a szerző a történeti oldalról tett megközelítéseket hozza játékba, nem számol a morfológia és az időbeliség felvetette kérdésekkel. Amikor pedig a poétikai elemek interpretációs működését alkalmazza elemzéseiben, nem reflektál kellőképpen arra, hogy a korszakok váltakozásának, a hagyománytörténelemnek nem a modellszerű elgondolás a legkedvezőbb leíró formája. Bár – mint már többször szó esett róla – a dialogikusság a kései modernség egyik fő nyelvi jellemzője, (7) ennek Kabdebó által adott megfogalmazása több tekintetben is kívánivalót hagy maga után.

Először is azért, mert a szerző, elvét érvényesítve, nem a *befogadhatóság* felől érti a dialogicitást, hanem egyfajta strukturális értelemben, a *beszédmód* homogenitásával ugyan ellentétben, de még mindig a *közlés* tartományán belül maradva. A dialogicitás így nem teremthet kapcsolódást olyan történeti korszakok között, mint a klasszikus modernség, a kései modernség és a posztmodern. Nem, mert a folytonosságban felbukkanó töréseket olyan klasszikus értékfogalmaknak rendeli alá, amelyek ellentétben állnak magának a periodizációnak a kérdéssírányával. Az perspektíva, amelyet Kabdebó kínál, kétségtelenül felmutat egy lehetséges értelmezési horizontot, ugyanakkor vagy koncepciónálisan, vagy pedig a gyakorlati megvalósítás tekintetében aránytalanságokat, ezáltal pedig érzékelhető töréseket tesz láthatóvá a szövegekben.

Ehhez kapcsolódik a második ellenvetés. A bevezető részben elinduló gondolatmenet Szabó Lőrinc költészetével definiálja magának a dialogikus poétikai paradigmának a fogalmát: „A paradigmaváltás egyéb hazai megvalósulásaihoz képest ez a változat *teljesítette be a legteljesebben* a korszak történetiségében megnyilvánuló *filozófiai igény poétikai adekvációját*”. (8) Az ebben a mondatban olvasható kiemelt szintagmák arra az előfeltevésrendszerre utalnak, amely szerint Szabó Lőrinc nem csupán reprezentatív költője a kései mo-

derenségnek, hanem egyben „instanciája” is. Mégpedig a filozófia és poétika között teremtett azonossági viszony maradéktalan kiaknázása folytán. De mi is ez az adekváció? A Kabdebó által hivatkozott gondolkodók (pl. *Russell, Heidegger*) közül kiemelkedő szerep jut például annak a *Max Stirner*nek, akinek bölcséleti kérdései nem feltétlenül állnak összhangban a modernség énfelfogásának problematizációjával. Hiszen a Szabó Lőrinc-i reflexióban oly jelentős filozófus a szubjektumot abban a „prenietzscheanus” kontextusban tartja elgondolhatónak, amelyből nem interszubjektív viszonylagosság származik, hanem olyan egypólusú világrendszer, melynek nézőpontját a még mindig egységesnek és mindent alkotni képesnek tételezett én határozza meg. Ez a perspektíva nem mozdul el annak irányába, hogy a dialógust a más-sággal való produktív kapcsolatra vonatkoztassa, ahol pedig „a későbbi viszony irányítja az őt megelőzőt. Nem tudom kivonni magamat a Másikkal való kapcsolatból, még akkor sem, ha a létező Létét úgy fogom fel, amint ő van (...) a »Másikhoz intézett beszéd« – a Másikkal mint beszédpartnerrel létrejött viszony, ez a viszony egy *létezővel* – megelőz minden ontológiát: ez a végső viszony a Létben”. (9)

A probléma ezen a ponton tovább ágazik. A filozófiai háttér megerősítésére szolgáló kvantumfizikai hivatkozások ugyanis bármennyire is bizonyítják e paradigma határainak rugalmasságát, mégis annak a strukturálisan megképződő horizontnak a keretein belül válnak beláthatóvá, mely nem tekinti idegennek magától a teleologikus fejlődésképzetből következő folyamatos és fokozatos perfekció elgondolását. Jóllehet adekvát értelmezési stratégiát jelenthet a kései modernség számára a természettudományak e paradigmaváltó szakasza, mégis a stirneri koncepció társaságában összeegyeztethetetlen és természetlen marad (feltéve, hogy az irodalom iránt érdeklődő olvasó adott esetben a megközelítések „legitimebb”, human formáját választja).

A poétikai alapokon álló irodalomtörténeti megközelítés ugyancsak egypólusúvá

válhat, amiatt legalábbis, hogy a Szabó Lőrinc-i modell mintegy performálja a korszak költészetének további irányát. Ennek kiváló példáját nyújtja *József Attilá*-nak, a dialogikus poétikai gyakorlat másik alakjának értékelése. Őt ugyanis Kabdebó több helyen a (Szabó Lőrinc által) kész(itett) paradigma *követőjeként* említi, azt sugallva ezáltal (ellentmondva a hatástörténetnek), hogy nem párhuzamos utakról van szó a két költő esetében, hanem egyfajta – értéktételeket kiváltó – egymásutániságról. (Meg kell azonban említenem, hogy a szerző álláspontja ezen a ponton ingadozó, mivel a tanulmányok között ugyancsak sűrűn fordul elő a másodikként említett elképzelés is.)

A prózai művekről szóló írások következtetése jóval kevesebb ponton jelezhető meg, igaz, nem is lépnek fel olyan érvénnyel, mint ahogy a lírai paradigmaváltás esetében tapasztalhattuk. Mindenképpen megszívlelendő az irodalomtörténeti revízióknak az az igénye, amely azokat az írókat emeli ki a korszak horizontjából, akik eladdig nem tartoztak a kánonba. Hiszen *Szentkuthy Miklós* és *Határ Győző* újraértése valóban a felől a hatástörténeti folytonosság felől indokolható igazán, amelyet a nyolcvanas évek epikája fémjelez. Az irodalomtörténet tekintetében azonban sokkal kevésbé fogadható el – bár kétségkívül figyelemreméltóan érdekes olvasat eredménye – a *Jókai Fráter Györgyről* és Szabó Magda posztmodernitására (is) szóló írás. Ezeket ugyanis az a személyes hangvétel uralja, amely a többi, prózával foglalkozó tanulmányban is érzékelhető, ám azokban mégsem válik alapvető szövegszervező elvvé.

A modernség vizsgálatában Kabdebó Lórántnak jelentős szerep jutott, kutatási eredményei minden bizonnyal kikerülhetetlenek a korszak lírájával foglalkozók számára. Szemléletmódjában azonban megfigyelhetők bizonyos koncepcionális természetű „törések”, amelyek egyrészt filozófiai (ismeretelméleti) előfeltevések összeegyvetethetlenségéből, másrészt pedig a Kabdebó által vállalt feladat – a poétika és az irodalomtörténet „együttmű-

ködésére” tett kísérlet – metodológiai problémáiból eredeztethetők. Ami ez utóbbit illeti, jelen kötet a dialogikus poétikai paradigma fogalmának megalkotásával képes volt felmutatni az elméleti törések által felvetett kérdések fontosságát (afféle szellemi „mellékterméket”, mely ugyanakkor az egyik legfőbb eredmény is), az ezredvég olyan gondolataival összhangban, amelyek idő, történelem és nyelv körül forognak.

KABDEBÓ LÓRÁNT: *Vers és próza a modernség második hullámában*. Argumentum Kiadó, Bp. 1996.

Bednics Gábor

Jegyzet

- (1) A klasszikus kor episztéméjének körvonalazásához lásd: FOUCAULT, MICHEL: *The Order of Things. An Archeology of Human Sciences*. Routledge, London 1994, 17–30. old.
- (2) Vö. WHITE, HAYDEN: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Johns Hopkins University Press, Baltimore–London 1993, 1–42. old.; ill. RICOEUR, PAUL: *Time and Narrative I*. University of Chicago Press, Chicago–London 1984, 91–225. old.
- (3) KABDEBÓ LÓRÁNT: *Vers és próza a modernség második hullámában*. Argumentum Kiadó, Bp. 1996, 9. old.
- (4) Uo., 10. old.
- (5) Lásd: „...de nem felelnek, úgy felelnek.” *A magyar líra a húszas–harmincas évek fordulóján*. Szerk.: KABDEBÓ LÓRÁNT–KULCSÁR SZABÓ ERNŐ. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs 1992; ill. *Szintézis nélküli évek. Nyelv, elbeszélés, világlép a harmincas évek epikájában*. Szerk.: KABDEBÓ LÓRÁNT–KULCSÁR SZABÓ ERNŐ. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs 1993.
- (6) DE MAN, PAUL: *The Return to Philology*. = Uő.: *The Resistance to Theory*. Minneapolis 1986, 21–27. old.
- (7) Lásd ennek egy érdekes aspektusból történő megközelítését: KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: *A (fel)adott hagyomány. A keresztény művelődésszerkezet örökségének néhány kérdése 1944 utáni irodalmunkban*. Protestáns Szemle, 1996. 4. sz., 286–298. old.
- (8) KABDEBÓ LÓRÁNT: *Vers és próza...*, i. m., 19. old. (Kiemelések tőlem.)
- (9) LEVINAS, EMMANUEL: *Totality and Infinity*. Duquesne University Press, Pittsburgh 1995, 47–48. old. (Kiemelés az eredetiben.)